

PSOVKE U SREDSTVIMA MASOVNOG KOMUNICI- RANJA*

Uvod

Pod *masovnim komuniciranjem* podrazumevamo prenošenje poruka od izvora do recipijenta posredstvom masmedija. Masmediji su kanali za prenos poruka. Organizovane su u kodnom sistemu koji odgovara svim medijima podjednako ali i specifičnostima svakog tipa medija. Te poruke su istovremeno razumljive i komunikatoru i masi recipijenta.

U ovako široko postavljenu definiciju uklapa se i *kompjuterska komunikacija*, kao sasvim novi vid masovnog komuniciranja. Stoga ćemo je uključiti u analizu pored već utvrđenih masmedija: radija, televizije, štampe. U kompjuterskoj komunikaciji

* Zahvaljujemo se vlasnicima i korisnicima BBS - Rhinoceros koji su nam dozvolili korišćenje njihovih konferencija za potrebe ovoga rada, sudiji Dragani Vujić i advokatu Slobodanu Beljanskom kao i Igoru Graheku i Milanu Nedeljkoviću na stručnim konsultacijama, prof. dr Svenki Savić na pomoći u prikupljanju empirijskog materijala, inicijativi za istraživanje, podršci, prijateljskim i korisnim savetima.

ograničićemo se na Bulletin Board Service (BBS), "javna kompjuterska mreža u malom. Obično je pokreće jedan bolje opremljen personalni računar dok je za komunikaciju sa svetom obično raspoloživa samo jedna telefonska linija. U zavisnosti od ambicija onoga ko ga održava, BBS može da pruža razne vrste usluga - pretraživanje nekih baza podataka, elektronska pošta, javne konferencije, višekorisničke igre, (višekorisnička diskusija - chat; poruke - message - prim. D.V.) i tome slično" (Ristanović, 1994, 12). Jezik BBS je veoma specifičan. Korisnici komuniciraju putem računara, dakle oni pišu na računaru tekst koji telefonskom linijom uz pomoć modema stiže do drugog računara čiji korisnik ga čita sa monitora i uzvraća svojim tekstom. Korisnici su u interpersonalnom dijalogu. Taj dijalog može biti *on line* - postoji jedinstvo vremena ali ne i prostora - znači, odvija se u isto vreme među subjektima na različitim mestima (mogu biti čak globalni). Komunicira se pisanim putem, i u komunikaciji služi govornim jezikom i grafičkim simbolima razumljivim svim korisnicima ne samo tog BBS. Istovremeno može više osoba da bude u komunikaciji. Takva komunikacija zove se *chat*.¹ Drugi tip komunikacije je *off line* kada korisnici ostavljaju poruke poznatim ili nepoznatim korisnicima, ovi ih "pregledaju" i na njih odgovaraju. Nema jedinstva ni vremena ni prostora. Korisnici nisu jednovremeno u komunikaciji (odgovor na poruku je vremenski odložen), ne nalaze se na istom mestu već komuniciraju putem računara, u dijalogu su, služe se govornim jezikom i simbolima razumljivim samo korisnicima BBS. Takav dijalog u BBS-u naziva se "poruka" - *message*. Za to se koristi specijalni software koji omogućava naknadno čitanje i pisanje poruka - OLR (off line reader).

Osnovno sredstvo komuniciranja u svim masovnim medijima je jezik.

Funkcije masmedija su, opšte je priznato, informativna, obrazovna i zabavna. Za ovu priliku posebno nam je važna *obrazovna* funkcija masmedija jer uključuje i naglašeno negovanje jezičke kulture naročito u govoru na radiju i televiziji.

Pošto se masmedijima pripisuje izrazit uticaj na jezik svakodnevice, uvreženo je pravilo da oni snose deo

1. Koliko će korisnika istovremeno komunicirati zavisi od tehničkih performansi svakog pojedinačnog BBS. U Jugoslaviji ima više BBS-ova. Najpoznatiji je SEZAM koji je osnovao časopis "Računari" (15 ulaznih linija); u Novom Sadu radi Rhinoceros (4 ulazne linije).

odgovornosti za negovanje jezičke kulture: "najlakše (se) interveniše kroz razne institucionalne oblike društvenog staranja o jeziku - od nastavnih programa u školama, preko udžbenika i drugih priručnika, do lektorskih službi u sredstvima javnog informisanja i izdavačkim preduzećima" (Bugarski, 1986,77).

Treba imati u vidu da radio u Srbiji svakodnevno sluša (prema BAROMETRU RTS iz 1992) oko šest miliona ljudi, a TV Dnevnik RTS-a u 19,30 časova gleda i sluša tri miliona starijih od 10 godina, ili 64 odsto "procenjene mase" (JRT Godišnjak '92, 1992, 56). Ovi podaci nam predočavaju širinu obuhvata populacije medijima, a time posredno govore i o snazi svakodnevnog uticaja medija na jezik auditorijuma.

Osim toga, na planu estetičkih poruka, imanentnih i elektronskim medijima, u dekodiranju posebno su značajni procesi identifikacije i projekcije. "Bovaristička" identifikacija izaziva želju za podražavanjem. Ova želja za imitacijom može da se izlije u životu, da podražavanje uputi na detalje (podražavanje načina češljanja ili odevanja, šminkanja, mimike filmskih junaka /govora-D.V.) ili da deluje na razne stavove u životu" (Moren, 1979, I, 96).

Sve rečeno doprinelo je stvaranju *prećutnog pravila* koje je dovedeno na nivo nepisane norme da jezik masovnih medija *ne toleriše, u principu*, upotrebu opskurnih reči, *psovki*, vulgarizama, uvreda. U *pojedinacnim* slučajevima, koji su takođe normirani nepisanim pravilima, *dozvoljeno je* korišćenje psovki, vulgarizama, opskurnih reči ili eufemizama odnosno aluzija, mimikrije vulgarizama kako u audio tako i u grafičkoj prezentaciji.

Psovku Svenka Savić određuje kao "govorni čin ekspresiva, prepoznatljive stereotipne forme, eksplicitno ili skriveno izražene, izrazite frekvencije, zavisne od različitih sociolingvističkih i psiholingvističkih faktora diskursa" (Savić, 1994, 2).

Nepisana pravila podrazumevaju da ne postoji legislativa koja bi normirala (ne) upotrebu psovki u masovnom komuniciranju iako postoje i Zakon o javnom informisanju, Zakon o RTS, Novinarski kodeks (doduše trenutno van upotrebe), Pravila ponašanja na izvođenju programa (u RTS), Jezička orijentacija "Politike" (Jezički kodeks "Politike"), Jezička orijentacija Radio-Televizije Beograd (Jezički kodeks RTVB). Autocenzurom komunikatori (novinari ili urednički tim) u većini slučajeva sprečavaju da psovke uđu u komunikacioni kanal masmedija.

Cilj

Cilj ovog istraživanja je da se sagleda i opiše praksa - način na koji se psovke u sredstvima masovnog komuniciranja zamagljuju, sklanjaju, ublažavaju; u kojim slučajevima se ipak upotrebljavaju i na koji način. Smatramo da treba utvrditi i stepen tolerancije medija na psovku, uticaj govorne situacije na jezik medija, kao i socio i psiholingvističke faktore u (ne)-upotrebi psovke u medijima. Cilj je takođe i projekcija budućeg, mogućeg načina uređivanja upotrebe psovke u sredstvima masovnog komuniciranja.

Metod

Da bi se izbegla jednostranost, korišćene su tri vrste podataka:

1. analiza postojeće legislative: Zakon o javnom informisanju, Zakon o RTS, Krivični zakon Republike Srbije, Novinarski kodeks, Jezička orijentacija "Politike" (Jezički kodeks "Politike"), Jezička orijentacija RTB (Jezički kodeks RTVB), Pravila ponašanja na izvodenju programa RNS;
2. kvalitativna analiza prikupljenih primera iz sredstava masovne komunikacije po principu slučajnog uzorka. Analiziraju se: "Politika", "Dnevnik", "Književna reč", "NI-svet", "Nezavisni", "Vreme", RTS, BBS-Rhinoceros (ukupno 47 kucanih strana "Chata" i konferencija "BlahBlah" i "Sex, Drugs & Rock& Roll").
3. razgovori sa novinarima - individualno iskustvo.

Rezultati

Zakoni i kodeksi

Delovanje sredstava masovnog komuniciranja uređeno je pomoću Zakona o javnom informisanju od 29 marta 1991. i Zakona o Radio-Televiziji od 5. avgusta 1991. Ovim opštim zakonima nije regulisana upotreba jezika u medijima, ali se na posredan način predupređuje upotreba opskurnih reči i to samo kada su upućene nekoj ličnosti, odnosno ako se njima neko vređa. U članu 13, stav 2 Zakona o javnom informisanju se navodi: "Ako sredstvo javnog informi-

sanja objavi neistinitu informaciju kojom se narušava ugled ili interes pravnog ili fizičkog lica na koga se informacija odnosi, ili kojom se vređa čast ili integritet pojedinca, iznose ili prenose neistiniti navodi o njegovom životu, znanju, sposobnostima, ili na drugi način vređa njegovo dostojanstvo, zainteresovano pravno ili fizičko lice ima pravo na tužbu” (Službeni glasnik Republike Srbije, 19/91, 1390).

Zakon o Radio-Televiziji Srbije je još opštiji. U članu 19. alineja 7 navodi se da je zadatak tog javnog preduzeća: ”da neguje humane, moralne, estetske i umetničke vrednosti;” (Službeni glasnik Republike Srbije, 48/91, 1995). Ukoliko psovanje smatramo nemoralnim, tada se ova odredba u Zakonu o RTS može smatrati regulativom korišćenja opskurnih reči i izraza.

I na kraju, u Zakonu o javnom informisanju u članu 15 navedeno je: ”U obavljanju delatnosti novinari su dužni da se pridržavaju zakona i novinarske etike (kodeks novinara)” (Službeni glasnik Republike Srbije, 19/91,1390). Međutim treba imati u vidu da je Kodeks novinara dokument donesen na nivou Udruženja novinara SFRJ. Po rečima Nikole Cvetkovića (jednog od članova radne grupe koja ga je pisala) kodeks je pre politička platforma o informisanju u socijalističkom samoupravnom sistemu nego kodeks o ponašanju novinara, samim tim i jeziku kojim se oni služe u kreiranju informacija. Taj kodeks je danas van snage, a novi još nije sačinjen, tako da ova odredba Zakona o informisanju nema uporište u praksi.

Klevete i uvrede objavljene u sredstvima masovnog komuniciranja su obrađene u Krivičnom zakonu Srbije. U članu 92:”Ko za drugog iznosi ili prenosi štogod neistinito što može škoditi njegovoj časti i ugledu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.

Ako je delo iz stava 1 ovog člana učinjeno putem štampe, radija , televizije, drugih sredstava javnog informisanja i komuniciranja ili sličnih sredstava ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti zatvorom do jedne godine” (Službeni glasnik SRS, 26/77, 1314). Član 93 istog zakona glasi:”Ko uvredi drugoga kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri meseca. Ako je delo iz stava 1 ovog člana učinjeno putem štampe, radija, televizije, drugih sredstava javnog informisanja i komuniciranja ili sličnih sredstava ili na javnom skupu učinilac će se kazniti

novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci” (Službeni glasnik SRS, 26/77, 1314). Tumačenje člana 92 Krivičnog zakona Srbije jasno ukazuje da se na osnovu tog člana sudi i psovci: ”Verbalnom uvredom izražava se omalovažavanje ličnosti ili pojedinih njenih intelektualnih, karakternih i drugih osobina (nesposoban, glup, nekarakteran, nakazan, kukavica, nečovek, gramziv) ili u pogrđnim nazivima (označavanje drugog imenima nekih životinja) ili pak u upućivanju *psovke*” (Kraus,1981,288). U tumačenju zakona upućuje se na to kako se utvrđuje šta je opskurna reč odnosno šta je uvreda: ”sudi se prema prosečnom shvatanju u datom vremenu i u datoj društvenoj sredini” (Kraus,1981,287) čime se uvažavaju socio i psiholingvistički faktori u analizi inkriminisanog iskaza.

U Opštinskom sudu u Novom Sadu pregledali smo predmete² tuženih po članu 92 i 93 Krivičnog zakona u poslednjih nekoliko godina da bismo utvrdili koje se reči objavljene u sredstvima masovnog komuniciranja u našoj sredini smatraju opskurnim i uvredljivim.

Najčešće su tuženi novinari za tekstove ili intervju u kojima sam novinar ili intervjuisani, ličnosti nazivaju *kriminalcima*, *lopovima*, ili aludiraju na to da je neko bespravno prisvojio društvena ili nečija dobra. Leksički posmatrano, ”lopov, kriminalac, mafijaš” nisu klasične psovke, međutim, ovim rečima govornik izražava neprijateljski stav prema sagovorniku. Diskursno posmatrano, one jesu ružne ili opskurne reči. Te reči imaju, za sva vremena i sve kulture, vrlo negativan značenjski naboj. U emisiji TVNS ”Naši dani” intervjuisani novinar je za glavnog urednika redakcije na mađarskom jeziku rekao da je ”kriminalac u javnom informisanju”. U ovu grupu svrstavamo i eufemizme, odnosno aluzije na istu temu. Optužen je glavni i odgovorni urednik ”Dnevnika” i novinar koji je napisao tekst ”Legalizovana pljačka” u kojem se između ostalog navodi: ”moćnici su vlast u društvenom i državnom sektoru iskoristili za sopstveno bogaćenje”. U ovom primeru ličnosti na koje se tekst odnosi nisu direktno nazvane lopovima ali su frazu:”za sopstveno bogaćenje” tako protumačili i podneli tužbu za klevetu i uvredu.

Postupak je, kao i prethodni, obustavljen.

2. Izostavljena je kvantitativna analiza, jer nismo imali uvid u kompletnu sudsku arhivu.

Drugu grupu čine reči koje sugerišu da je neko osoba sumnjivog karaktera. Novinar lista "Dnevnik" je tužen za uvredu iznetu u tekstu "Činovnici protiv filma". Međutim, za ovu raspravu je mnogo zanimljivije obrazloženje jednog od tužitelja - zašto je u sudskoj raspravi ostale navedene u tekstu novinar nazvao "poltronima". Obrazloženje je štampano u listu književnika Novog Sada "Pisac", a njegov autor je kažnjen novčanom kaznom za uvredu: "Po Klaiću reč *poltron* ima više značenja, ja sam je upotrebio u značenju da je reč o strašljivcu ili čoveku koji se iz straha priklanja određenim ličnostima. (..) Ja nisam ni tada imao nameru da vredam niti da omalovažavam, nego sam samo hteo da kažem zbog čega ja mislim da sa tim čovekom ne bih mogao da se nagađam i pogađam." U našoj urbanoj sredini za beležili smo psovku "poltrončino jedna" koja ima varijantu "uvlakaču jedan" a označava osobe koje bi učinile sve da bi se dopale onima višeg statusnog nivoa, te su zbog toga u našoj kulturi veoma negativno markirane.

Treću grupu čine tužbe zbog imenovanja ličnosti rečju koja asocira na neku lošu osobinu. Novinar lista "Index" osuđen je za uvredu, jer je tekstu o Demokratskoj stranci dao podnaslov: "Nečastivi (ponovo) u Miletićevoj 11" i naloženo je da se to objavi u narednom broju lista "NI-svet". Pošto je "nečastivi" sinonim za "sotonu" a to je reč koja se u kolokvijalnom jeziku upotrebljava u pogrđnom smislu³ (postoji psovka "sotono jedna"), smatra se da je tuženi tužitelja opsovao.

U istom listu u tekstu "Svi klovnovi: događanje naroda", intervjuisana je jedna poznata ličnost. Između ostalog, izjavila je: "Ja stvarno nisam videla čoveka tako obrazovanog, a takvu budalu." Za taj tekst nije podnesena krivična prijava jer je reč o intervjuu: za reči sagovornika ni novinar ni glavni urednik po zakonu ne snose odgovornost.

Ukoliko se u novinskom tekstu vredi strani državnik ili ugled SRJ prema članu 157 Krivičnog zakona Srbije (Službeni glasnik SRS, 26/77, 1314) javni tužilac pokreće istragu. To je bio slučaj s karikaturom Predraga Koraksića koja je izašla u časopisu "Vreme" (10. maja 1993). Javni tužilac je naveo da se: "Okrivljenom stavlja na teret da je kao glavni i odgovorni

3. Reč *sotona* se upotrebljava u religijskoj (crkvenoj) literaturi u svom izvornom značenju koje nije pogrđno. Up. T. Vojnović, *Velika biblijska konkordancija*, 1991, str. 1332/II.

urednik⁴ u listu 'Vreme' prikazao u uvredljivom i nedostojnom položaju u crtežu-karikaturi, predsednika SRJ Dobricu Čosića i predsednika Vlade Republike Grčke Konstantina Micotakisa". Naime, javni tužilac nije napisao u obrazloženju za pokretanje istrage da karikatura asocira na to da Čosić puši kurac Micotakisu, što se uglavnom jasno dalo videti na slici. Njegovu skrupuloznost je iskoristio advokat i uspešno odbranio klijenta rečima: "Tužilac nije konkretizovao uvredljiv položaj, nije ga opisao.(...) Karikatura nije eksplicitni iskaz, te je stoga neophodno opisati pojedinosti 'uvredljivog i nedostojnog položaja', pojedinosti koje bi same po sebi ili u kontekstu predstavljale akt uvredljiv i nedostojan. Karikatura, pogotovo ona bez reči, ne predstavlja eksplicitan iskaz.(...) Od kad je igra trule kobile, koja predstavlja osnovni motiv karikature, nečasna, uvredljiva i lascivna stvar" (S. Beljanski, Odbrana, 1993). Znači, na sudu mora biti jasno izrečeno zašto se autor okrivljuje bez obzira koliko ta reč bila opskurna i neprimerena javnoj upotrebi.⁵

Postoje još četiri, ali interna, dokumenta: a) Novinarski kodeks (trenutno van snage); b) interna Pravila o izvođenju programa RTVNS, c) Jezička orijentacija "Politike" (Jezički kodeks); d) Jezička orijentacija RTB (Jezički kodeks).

U novinskim kućama "Politika" i "Dnevnik" po rečima njihovih novinara i lektora ne postoji nikakav dokument koji bi regulisao pravila ponašanja u upotrebi jezika, posebno opskurnih reči, izraza, psovki i uvreda, niti je ikada postojao. Novinari (kako neposredni "proizvođači" programa, tako i bivši glavni i odgovorni urednici) RTS takođe tvrde da nije nikada postojao interni akt o upotrebi jezika,⁶ o rečima koje se smeju odnosno ne smeju koristiti u mediju. Rečeno je potpuno tačno jer:

a) Novinarski kodeks se bavi javnim informisanjem

4. Ukoliko tekst ili karikatura nisu potpisani ili je naveden pseudonim autora tuži se glavni i odgovorni urednik lista pa se u toku sudjenja od njega traži informacija o autoru.

5. Odbrana je objavljena u časopisu "Vreme".

6. Razgovarano je sa: novinarima "Politike Ekspres" Anđelkom Cvijić; "Dnevnika" Ratkom Lotin; Radio Novog Sada (RNS) Danicom Todorov; jednim od glavnih i odgovornih urednika RNS Nićiforom Todorovićem; jednim od glavnih i odgovornih urednika "Dnevnika" Nikolom Cvetkovićem; jednim od urednika DESK-a Radio Beograda Miloradom Dendon; jednim od urednika Televizije Novi Sad Jovanom Nikolićem; šefom lektora u "Dnevniku" Dragoljubom Zarićem; šefom lektora u RNS Marom Basarić.

a jezik se, kao instrument informisanja - zanemaruje.

b) Pravila o izvođenju programa RNS govore o tehnološkoj proceduri. Taj interni akt ne interesuje sadržaj programa već samo tehnička preciznost izvođenja. Treba imati u vidu, kada je već reč o tehnologiji izvođenja radio programa, da postoji uređaj koji odlaže za određeni broj sekundi odlazak u etar svega što se izgovori u studiju. To praktično znači da, ukoliko neki slušalac opsuje preko telefona, novinar može da reaguje bez posledica na program. U praksi se ipak takve stvari dešavaju jer uređaj na primer, nije uključen ili novinar kasno reaguje i tome slično.

c) Jezička orijentacija "Politike" je kodeks o jeziku koji su, januara 1983, pripremili za najpoznatiji dnevni list na srpskom jeziku najjemenentniji stručnjaci za srpski jezik⁷. O leksici govori stav 5: "...jedino ograničenje moglo bi se odnositi na one reči koje bi remetile elementarnu komunikabilnost na celom srpskohrvatskom jezičkom prostoru. Za autorske tekstove spoljnih saradnika ne važi ni takvo ograničenje, a za književne (umetničke) priloge ni 'standardnost' nije obavezna: dijalozi ili celi tekstovi mogu se pisati *supstandardno* (podvukla D.V.) ili dijalekatski, i za novine i inače iako se u novinama objavljuju pre svega napisi u standardnojezičkom obliku" (Politika, 6. jun, 1988, 10). Opskurne i uvredljive reči se ne pominju eksplicitno. Kako je dozvoljeno u nekim slučajevima korišćenje supstandardnosti (između ostalog i opskurne reči i izrazi). Novinarima i urednicima, očigledno, ostavljeno je da sami donose odluku od slučaja do slučaja kada će i šta od supstandarda objaviti.

d) Jezička orijentacija Radio-Televizije Beograd je kodeks o upotrebi jezika donela u februaru 1986. godine. I u ovom kodeksu se ne precizira (ne)upotreba opskurnih reči i izraza. Samo u jednom pasusu se pominje mogućnost korišćenja supstandardnog govora: "U pojedinim programima koristi se i supstandardni izrazi ili izvorni narodni govori" ("Politika", 15. februar, 1986).

Možemo zaključiti da postoje zakoni i kodeksi kojima se uređuje (ne)upotreba opskurnih reči i izraza i

7. Milka Ivić, Mitar Pešikan, Pavle Ivić, Dušan Jović, Asim Peco, Egon Fekete, Jovan Deretić, Radivoj Cvetičanin, Vaso Milinčević, Đoko Stojčić, Branislav Brborić i Sava Dautović.

uvredljivih reči na *neposredan* način (u Krivičnom zakonu Srbije) i na *posredan* način (u Zakonu o informisanju, Zakonu o RTS, Jezičkoj orijentaciji "Politike" i Jezičkoj orijentaciji RTB). Međutim svi ti tekstovi ne obuhvataju u celosti problematiku (ne)upotrebe psovke, opskurne reči i izraza, vulgarizama, uvredljivih reči u sredstvima masovnog komuniciranja, niti jasno definišu postojanje takvih reči i izraza u svakodnevi. U nedostatku norme novinari i glavni i odgovorni urednici po nepisanim a uvreženim pravilima odlučuju kako će postupiti u svakom pojedinačnom slučaju. Na njihovu odluku utiču profil lista, novinarski žanr i kontekst. Time ćemo se baviti u narednom odeljku.

Svakodnevna praksa u štampi i na RTS-u

(Ne)upotreba psovki, opskurnih i uvredljivih reči i izraza u masmedijima uslovljena je, pre svega, tipom medija i novinarskim žanrom.

Informativno-politička glasila koja slede umerenu, više oficijelnu *uređivačku politiku* kao dnevni listovi "Politika" i "Dnevnik" neće tolerisati psovku, opskurnu ili uvredljivu reč sem u retkim i izuzetnim prilikama. Uredništvo "Politike" se jasno i odredilo u tekstu "Kad voditeljka opsuje", time što upotrebu vulgarnih reči smatra srozavanjem ugleda novinara. Navodeći šta je rekla kritikovana voditeljka "Politika" umesto opskurne reči u psovci "Koji ti je kurac" stavlja samo tri tačkice. Treba imati u vidu da je svakodnevna praksa većine novinara da psuju kada su van studija. Da je to tako, jasno pokazuju ovakvi i slični događaji kada psovku zabeleže nepažnjom uključeni mikrofoni.

U "Dnevniku" takođe nema opskurnih reči i psovki ali se upotrebljavaju u tekstovima uvredljive reči tipa "poltron", "peder", "lopov" i slično.

U nedeljnicima čija je uređivačka politika demokratsnija pa time i pogled na upotrebu supstandardnih izraza, psovke su uobičajene ukoliko predstavljaju deo govornog repertoara pojedinca kojeg novinar citira ili intervjuiše. Pišu se kako se i izgovaraju.

Sličnu praksu neguju i glasila u svetu. Nedeljnik Newsweek od 5. decembra 1994. u tekstu "A fight among friends" citira poruku predsednika Republike Srpske R. Karadžića komandantu vojnih snaga UN-

PROFOR-a za Bosnu ser Majklu Rouzu na sledeći način: "Don't f--- with us, Mike". Navodi se samo prvo slovo psovke kako ne bi došlo do šuma u dekodiranju a umesto ostalih stavljaju se crtice.

Na RTS-u važe ista pravila uređivačke politike. Na oficijelnom Prvom kanalu zvanične televizije i radija nema ružnih, opskurnih, uvredljivih reči a posebno psovki. Zabeležili smo slučaj da intervju sa narodnim herojem Isom Jovanovićem nije emitovan na talasima Radio Novog Sada jer je sagovornik imao psovku za uzrečicu. Osim toga, psovkom je komentarisao sve emocionalno obojene stavove o današnjici. Pošto se nije moglo u montaži izbaciti sve što je smatrano psovkom odlučeno je da, iako programski značajan, intervju ne bude emitovan. U izuzetnim slučajevima, pre svega u umetničkim formama, psovka se pušta u program. Ukoliko je moguće, biva prekrivena zvučnim signalom.

Drugi parametar su *žanrovi*. U autorskim novinarskim formama: *vest, izveštaj, beleška, komentar*, psovka se nikada *ne upotrebljava*. U interpersonalnim formama: *intervju, izjava, razgovor*; kao i u *direktnim prenosima i umetničkim formama* uvreda, psovka, opskurna i ružna reč ne izbacuje se iz novinskog teksta niti uklanja montažom iz tonskog zapisa u audiovizuelnim medijima.

Novinar ima obavezu da neguje jezičku kulturu, da poštuje zakone i kodekse, kao i izraženu autocenzuru. Novinar neće dozvoliti sebi upotrebu psovke u autorskom tekstu. Istovremeno, ukoliko sagovornik upotrebi psovku kao deo sopstvenog jezičkog repertoara, novinar zaposlen u časopisu sa demokratskim pogledom na uređivačku politiku će to objaviti bez kamuflaže.

Psovanje u intervjuima uglavnom sebi dozvoljavaju estradni umetnici i umetnice, glumci i glumice (manje), ljudi bliski "podzemlju", novokomponovani "heroji ulice". Nedeljnik "NI-svet" u intervjuu sa Dušanom Prelevićem Preletom citira: "Da te jebali ovi tvoji pevači, jel' ti hoćeš da ja otpavam, ili da mi držiš predavanja." U istim novinama Marinko Magda, višestruki ubica izjavljuje: "Kad mi je bio pun kurac, skinuo sam lance i dao ih svojim čuvarima." U nedeljniku "Telegraf" Ratko Polić odgovarajući na pitanja novinara kaže: "Sranje, sve samo sranje... Svi smo u kokošinjcu, a ja to neću", kao i sledeće: "Ti si se rodio u Srbiji! Pa jeb'o ja vama mater, ako tako razmišljate."

Navedene rečenice su štampane povećanim, masnim slovima u okviru, što znači da su deo sadržaja koji se smatra izuzetno značajnim. Psovka nije izbačena već stoji ravnopravno kao neraskidivi deo citiranog diskursa. Time redakcija pokazuje čitaocima svoju demokratsku uređivačku politiku. Psovka u ovakvim situacijama ima i funkciju reklame lista.

U novinskim intervjuima sa političarima nema pravih psovki već srećemo *uvredljive* reči. U "NI-svetu" Vojislav Šešelj kaže: "Pokazalo se da su govna sudije opštinskih sudova", ili "Uz to ću dokazati da je Milošević komunistički bandit i najveći izdajnik srpskog naroda." Ovakvi politički intervjui povećavaju tiraž listova, tako da je sasvim jasno zašto *uvredljive* reči nisu izbačene iz teksta.

U RTV razgovorima ređe se sreću psovke i opskurne reči. *Uvreda ima* u političkim intervjuima (emitovanim direktno u program) i direktnim prenosima sa sednica skupština. Osim toga, u emisijama koje se emituju direktno iz studija u etar postoji mogućnost da se voditeljima "omakne" psovka ili da opsuju misleći da su mikrofoni isključeni.⁸ Ovakvi slučajevi se uglavnom interno rešavaju. Prekršaj radne discipline je veći ukoliko se voditelju dogodi da opsuje u informativno-političkom programu nego u kulturno-zabavnom gde je stepen tolerancije na psovku veći.

U pomenutim slučajevima montaža nije moguća.

U snimljenim, pa odloženo prikazanim intervjuima, *psovka se* montažom *ne izbacuje* kada se javlja u funkciji uzrečice intervjuisane osobe. Intervjui sa psovka kao uzrečicom najčešće se emituju u emisijama iz kulture avangardne koncepcije.

U umetničkim formama kao što su dokumentarci i reportaže iz svakodnevnog života psovke se *ne izbacuju* montažom kada su deo govornog repertoara likova sa margine društva bilo da su u funkciji uzrečice, bilo da izražavaju "emocionalni odnos prema sagovorniku (konkretnom ili imaginarnom)" (Savić, 1994, 2).

8. "Vreme" od 2. avgusta 1993. objavljuje tekst Hari Štajnera "U zemlji beznada" u kojem se objašnjava uzrok najnovijeg skandala u Engleskoj. Predsednik vlade Džon Mejđzor je, posle intervjua TV mreži Aj-Ti-En časkajući sa novinarom ne znajući da su mikrofoni i dalje uključeni, opsovao opoziciju. Intervju je objavljen zajedno sa dodatkom, psovka nije izbačena i izbio je skandal. Komercijalna TV mreža iskoristila je premijerovu nesmotrenost i povećala svoju gledanost. "Vreme" citira Mejđzora tako da psovku maskira tačkicama:
"..... mangupi".

Presedan u našoj RTV komunikacionoj praksi bio je politički spot u okviru predizborne kampanje 1993. godine. Tada je emitovana propagandna poruka DEPOS-a u kojoj je umesto psovke snimljen zvučni signal.⁹ U ovom slučaju psovka je u funkciji simulacije govora svakodnevice ruralne sredine a cilj je izazivanje procesa identifikacije i projekcije koji pospešuju dekodiranje ikoničkih simbola i empatisanje. Svi ti procesi, kada se ostvare, doprinose ubeđivačkoj moći propagandne poruke.¹⁰

Zvučni signal umesto psovke u audiovizuelnim medijima je adekvatan crticama u novinama. Kako ne bi bilo šuma u dekodiranju psovke zvučni signal je umontiran nakon izgovorenog prvog glasa.

I da zaključimo: u sredstvima javnog informisanja, štampi i na RTS-u, u informativno-političkim emisijama i na stranicama određenim za spoljnu i unutrašnju politiku u novinama, čija uređivačka politika pretenduje da glasilo bude oficijelne prirode uglavnom nema psovki, uvredljivih i opskurnih reči. Ukoliko je neophodno da se objavi psovka radi autentičnosti, tada se u audiovizuelnim medijima prekriva zvučnim signalom nakon prvog glasa, a u novinama tačkicama ili crticama nakon prvog slova. U časopisima i nedeljnicima demokratičnije orijentacije, posebno u intervjuima, psovke se bez mimikrije objavljuju kao deo govornog repertoara intervjuisane osobe.

Svakodnevna praksa na BBS - u Rhinoceros

Sama priroda BBS usloвила je i govorno ponašanje njegovih korisnika. Rhinoceros je novosadska privatna polujavna mreža. Korisnici su uglavnom sred-

9. Dva prijatelja se sretnu na ulici u selu. Jedan sipa benzin iz kante u traktor a drugi ga upita: "Komišija, što bre ne odeš na pumpu ko čovek?" a ovaj mu odgovara: "More ne j (zvučni signal pokriva 'edi govna') kad ti nije nužda." Na to prolaznik ponovo pita: "Jel' za koje ti ono glasa pre tri godine?" Traktorista odgovori: "Što se praviš ble-sav. Z (zvučni signal umestao 'ajebe se') ko i celo selo. Prolaznik insistira: "A lane?" Traktorista odgovara nevoljno i malo ljutito: "I lane se z (zvučni signal umesto 'ajebeš')." Prolaznik ponovo pita tendenciozno: "Oš opet da se z (zvučni signal 'ajebeš')?" Traktorista zaključuje: "Neće mene niko tri puta d (zvučni signal umesto 'a zajebe'). Ima bre da glasam za svoju avliju, za sebe, za svoju decu." Prolaznik pita: "Misliš da ima šanse?". I na kraju dijaloga traktorista odgovara: "Ima, ima nego šta." Na kraju spota spiker neutralnim glasom dodaje "Glasajte za DEPOS ima šanse."

10. Podsetimo da je moralna podobnost teksta tog spota bila uzrok burne rasprave u javnosti.

njoškolci i studenti iz urbane sredine koji poseduju računarsku pismenost. Preovlađuju muškarci. Služe se standardnim srpskohrvatskim jezikom obogaćenim tinejdžerskim žargonom. Bez obzira da li je reč o "on line" ili "off line" u komunikaciji korisnici upotrebljavaju isti način za obeležavanje psovki.

Način obeležavanja psovki nije propisan i obavezan za sve korisnike (bez obzira da li imaju funkciju uzrečice ili se upotrebljavaju da izraze emocionalni odnos prema sagovorniku). Da li će se psovka upotrebljavati i kako će se obeležavati zavisi od tipa konferencije¹¹ i samog korisnika.

U Rhinocerosu samo u "Chatu" i jednoj konferenciji (od četrdesetak) je dozvoljena upotreba psovki u punom obliku. To je "Sex, Drugs & Rock & Roll".

Ukoliko se korisnik odluči za neke druge konferencije mora psovku da maskira¹². Činiće to na osnovu nepisane konvencije koja svaku psovku određuje po-naosob. Pravilo nije univerzalno i ne podudara se sa praksom u štampi.

Analizirajući ukupno 47 stranica kucanog teksta "Chata" i konferencija "BlahBlah" i "Sex, Drugs & Rock&Roll" uočili smo da postoje četiri tipa mimi-krije psovki u BBS-u Rhinoceros.

Prvi tip je *zamena* jednog (ključnog) ili više *slova znakom zvezdice (*) pi*da, *ebe, **bo*; zatim slovom koje ne postoji u srpskohrvatskoj latinici (Q) *Qurac* i tačkom i zarezom (;), odnosno kombinacijom znakova **i,ke*.

Drugi tip je *stavljanje tačkica* umesto opskurne reči ili psovke "*Ceo dan gledaju*" (pičke).

Treći tip predstavlja upotreba *eufemizama*: a) metaforičnih izraza *zanimljivo mesto* (umesto ženski polni organ), "*Ali je verovatno dolazilo do međusobnog obrađivanja između fotografa i modela*" (obrađivanje umesto sex), "*ili bi totalno zagoreo ili bi koplje obesio o klin*" (koplje umesto muški polni organ), kesa;

11. Pod "konferencijom" se podrazumeva skup poruka o određenoj temi. Svaka konferencija ima ime i opis područja koje obuhvata. Konferencije se "biraju" brojem i imenom. Deo BBS - a koji se bavi konferencijama zove se electronic mail. Konferencija je u suštini računarsko poštansko sanduče BBS-a.

12. Ukoliko korisnik prekrši pravilo biće upozoren od drugih korisnika ili od vlasnika: A: "Pedjoni jebi se malo private!" B: "Ufff, al' je ovo fino...Čovek te je možda isprovocirao i pošteno iznervirao, al' mogao si bar da koristiš neku zvezdicu (npr. umesto slova 'b')".

b) stručnih odnosno medicinskih izraza *anus, orgazam*.

Četvrti tip je upotreba *metateze vnoGo*.

U BBS-u Rhinoceros upotreba opskurnih reči i izraza kao i psovki je uobičajena jer se korisnici služe govornim jezikom u komunikaciji ovim BBS-om. Postoje nepisana pravila na osnovu kojih korisnici upotrebljavaju psovke i opskurne reči u celosti ako su u "Chatu" ili konferenciji "Sex, Drugs & Rock-&Roll" i zamagljeno ukoliko su u ostalim konferencijama.

Svaki BBS ima svoju praksu odnosno pisana i nepisana pravila o upotrebi opskurnih reči i izraza i psovki. Tako na primer SETNet (South European Team Net), jugoslovensko-makedonska mreža privatnih malih BBS-ova zabranila je upotrebu psovki u konferencijama zajedničkim za celu mrežu.

Zaključak

Svenka Savić sudi da se u razgovornom jeziku psuje stalno, svuda i da to čine svi bez obzira na obrazovanje i status. U sredstvima masovne komunikacije od toga nema gotovo ništa jer je skoro sasvim dobro branjena ova vrsta verbalne komunikacije od onoga što društvo ili pojedinci u njoj ne žele da prikažu.

(Ne)upotreba psovki, opskurnih reči i izraza, uvreda u jugoslovenskim sredstvima masovnog komuniciranja (štampa, RTS, BBS-Rhinoceros) uređeno je samo delimično zakonima i kodeksima: na neposredan način Krivičnim zakonom Srbije i na posredan način Zakonom o javnom informisanju, Zakonom o RTS-u, Novinarskim kodeksom, Jezičkim kodeksom "Politike" (Jezička orijentacija "Politike"), Jezičkim kodeksom RTB (Jezička orijentacija RTB). Ni jedan od navedenih dokumenata ovu oblast ne uređuje eksplicitno i u potpunosti. Stoga u praksi sredstva informisanja uređivačkom politikom određuju stepen fleksibilnosti glasila prema supstandardnim rečima i izrazima.

Novinari autocenzurom automatski iz svojih tekstova uklanjaju opskurne, ružne, lascivne reči, izraze i posebno psovke.

Psovke se emituju u umetničkim formama i intervjuima. Da li će biti zamagljene ili ne zavisi od uređivačke politike glasila. Demokratičnija glasila će biti

otvorenija za upotrebu psovke od oficijelnih.

Emisije avangardne orijentacije na RTS-u tolerisaće psovku.

BBS-Rhinoceros potpuno je tolerantan u odnosu na opskurne reči i izraze, psovku kao uzrečicu ali i izraz emocionalnog odnosa prema sagovorniku. Postoje nepisana pravila ponašanja koja su mnogo fleksibilnija nego u klasičnim sredstvima masovnog komuniciranja. Verovatno stoga što su BBS-ova privatna sredstva masovnog komuniciranja veoma moderna, okupljaju uglavnom ograničen "auditorijum" korisnika sličnih interesovanja i sličnih konverzionih navika.

Smatramo da bi sredstva masovnog komuniciranja trebalo da neguju "jezičku kulturu" ali istovremeno i da odslikavaju govornu praksu. To znači da ne odstranjuju psovku nasilnim putem u montaži ukoliko je ona deo mikrofonom zabeleženog (snimljenog) govornog čina.

Takođe smatramo da bi sredstva masovnog komuniciranja trebalo u skladu sa svojom uređivačkom politikom da donesu jasna pravila jezičke orijentacije.

Literatura

Barometar RTS (1992), RTS, Beograd.

Beljanski, S. (1993), Odbrana optuženog, neobjavljeno u celosti, Novi Sad.

Bugarski, R. (1986), *Jezik u društvu*, edicija XX vek, Prosveta, Beograd.

Jezička orijentacija Radio-Televizije Beograd (1986), Politika 15. februar, Beograd.

Jezička orijentacija "Politike" (1988), "Politika" 6. jun, Beograd.

JRT Godišnjak '92 (1992), JRT, Beograd.

Kraus, B. (1981), Član 92 i 93, grupa autora, Komentar Krivičnog zakona SR Srbije - SAP Kosova i SAP Vojvodine, Savremena administracija, Beograd.

Krivični zakon Srbije, osnovni tekst, (1977), Skupštinski glasnik SRS 26/77, str. 1314, Beograd.

Moren, E. (1978), *Duh vremena*, edicija XX vek, BIGZ, Beograd.

Ristanović, D. (1994), *Sezam - uputstvo za upotrebu*,
Sezam i BIGZ, Beograd.

Savić, S. (1994), *Diskursne osobine psovki*, neob-
javljen tekst, Novi Sad.

Vojnović, T. (1991), *Velika biblijska konkordancija*,
Dobra vest i Kršćanska sadašnjost, Novi Sad.

Zakon o javnom informisanju Republike Srbije, os-
novni tekst, (1991), Službeni glasnik Republike
Srbije 19/91, str. 1390, Beograd.

Zakon o Radio-Televiziji Srbije, osnovni tekst,
Službeni glasnik Republike Srbije 48/91, str.1995,
Beograd.

